

Mária Terézia rendezi a jobbágyság sanyaru helyzetét. — A város zugolódik az urbéri szabályozás miatt. — A nyomtatott urbáriumnak nem hisznek. — Az ügy a vármegyén. — Ár-
viz. — A város méltatlan eljárása Szőnyi Benjámin ellenében. —
Per a Zayakkal a város birtokáért. — A Károlyiak ezért
fizetnek. — A város panaszt emel a földesurak ellen. —
Andrási királyi biztos. — A királynő jóakaratu rendelete. —
A város urbáriuma elkészül. — Ennek tartalma. — A földesúr
és a város elégedetlensége. — Zavargások a földmérésnél. —
Általános békéllenség. — A lázongók követeket küldenek
Bécsbe. — Ezek a szédelgő Páriz-Pápai befolyása alatt a
népet az »igazi urbáriom«-mal még jobban félrevezetik. —
A lakosság új urbáriumot követel. — A vármegye tisztviselői
képtelenek a lázongást elfojtani. — Teljes anárkhia. — A
tanács közbelépésére Andrási a népet kihallgatja, a vezéreket
pedig elfogatja. — A bírák magok sincsenek az új renddel
megelégedve, Andrási a panaszokat a megyéhez utasítja. —
Károlyi a kancellárnak ír. — A lázadás vezéreit börtönre és
száműzésre ítélik. — A város Andrási közbenjárása mellett
egyezkedik földesurával. — A helytartótanács rendelete az
egyezség tárgyában. — A megye elégedetlensége. — Újabb
szerződés a megye helybenhagyásával. — A jobbágyok pa-
naszára végre a királynő kedvezőleg intézi el az urbárium
ügyét. — Telepitések a Lóger és Lakhat városrészekbe.

1768—1778.

A jobbágyság országszerte nehezen hordozta igáját, sok helyt háborgásban és zendülésben is tört ki földesurai ellen. Az országgyűlési rendek azonban az elnyomottak helyzetén javítani nem akartak. Mária Terézia királynő tehát alattvalói iránti jóindulatától vezettetve, rendeleti uton vetett véget a földesúri önkénynek és a kínos bizonytalan-

ságnak, szabályozta és javította a sze- | 1767. jan. 23.
génység állapotát, megállapította annak szabad köl-
tőzködését, a nekik járó földeket és egyéb haszon-
vételeket, megszabta szolgálataikat és adózásaikat
s a földesúri túlkapások ellenében számukra a vár-
megye és a felsőbb kormánysszékek pártfogását
biztosította.¹ Az e tárgyban kiadott rendeletek és
utasítások azonban nem hoztak be minden helyre
egyforma rendet, hanem a földek mennyiségéhez

93. sz. Gr. Károlyi Antal névirása.²

és minőségéhez, a jobbágyság számához s az eddigi
állapotokhoz képest a helyi viszonyokhoz való
alkalmazkodást kívántak, úgyhogy az új rend meg-
állapításánál az előzetes összeírások és szokások
tekintetbe vételével az egyéni felfogásnak, a túl-
követeléseknek és az egyezkedésnek is tág tér
nyilott. Hogy azonban a királynő céljai mégis el-
éressenek s egyik fél se szenvedjen méltánytalan-
ságot és igazságtalanságot: e felett a vidékenként
kinevezett királyi biztosok és a helytartótanács
voltak utalva gondosan őrködni. Ez intézkedéseket
országszerte örömmel és megnyugvással fogadta a

¹ Az urbéri rendeletek Paulinál, *Constitutio rei urba-
rialis regni Hungariae, Viennae 1817. tom. I. partes I—II.*
341—51. V. ö. Horváth M., *M.orsz. t.*, VII, k., 383—85. ll.

² Csongrádm. Itrából,

jobbágyság, nálunk azonban az előzmények következtében gyanakodással és idegenkedéssel, — amiből hosszas versengések, majd háborúságok és zavarások származtak. Az urbéri szabályozás munkálatai a következő évben kezdődtek meg nálunk azzal, hogy Sváb Kristóf urádalmi igazgató előbb szóval, majd írásban előadta a biráknak, hogy az új rend következtében minő haszonvételeket és szolgáltatásokat kíván ezentúl a földesuraság a várostól s mit ad itteni jobbágynak, egyszersmind nyilatkozatra hívta fel ezeket a haszonvételek és szolgáltatások váltsága tárgyában. Rögtön kitünt, hogy a két fél álláspontja közt mily nagy különbség van. Kölcsönösen keveselték egymás ajánlatait és sokalták a követeléseket. Az uraság tudatta, hogy a határt, melyet eddig a gazdák tetszés szerinti nagyságban használtak, telkekre fogja felmérteni, 28 hold földet ad egy házhelybe és 8 hold kaszálót; kívánta az 52 napi szekeres, vagy a 102 napi gyalog robotot és a hosszú utat, zsellérektől 12—18 napi szolgáltatást, a termés kilencedét, háztól, pálinkaüsttől taksát, ajánlott koresmajogot Szentmihálytól ujévig, (majd Szentgyörgynapig) és elegendő tűzre- és háztetőre való nádat. A város kijelentette, hogy nem elégszik meg annyi földdel, »robot név alatt pedig sem a gazdák, sem a zsellérek csak egy napot sem szolgálunk s meg nem váltunk, míg felséges asszonyunknak egész országot akképen reguláló kegyelmes parancsolatját nem látjuk, hanem annak mi is azt megcsókolván, térdet, fejet hajtunk«. Ez utóbbi kijelentésre az 1768. nov. 1. adott okot, hogy a királynő urbéri rendelete, amint annak első pontjában is olvasható, annyi sok példányban kézírással készíthető nem lévén, a községeknek nyomtatásban adatott ki: ennek azonban a

¹ Városi lt. Rvi. 1. cs., 149—150. sz.

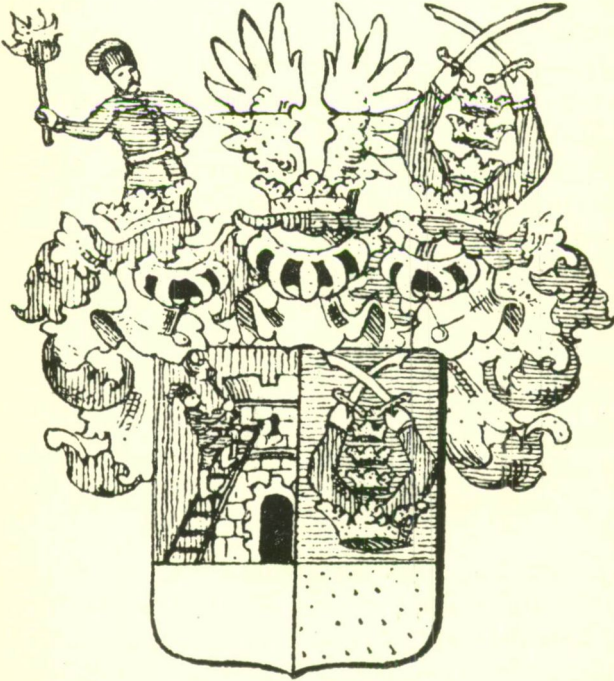
mieink hitelt nem adtak. Nemsokára már a vármegye urai előtt folyt tovább a tárgyalás. A lakosság részéről kijelentették, hogy a város lakói emberemlékezet óta mindig egyezség szerint birták a földesuri haszonvételeket s ezekért taksát fizettek; a Károlyi Ferenc 1747-iki urbáriumát sem fogadták el, robotot sohasem vállalt, »csak szeretettel való szolgálattal segítettük« földesurainkat. »Örökös« jobbágyok nem vagyunk, hanem taksások, szabadmenetelűek.«¹ Az uraság részéről ekkor tudatták, hogy váltságról többé szó | 1768. dec. 4. nem lehet, mert a csongrádi uradalom egész területén természetben akarják birni a földesúri haszonvételeket, de a pusztákat haszonbérbe engedik a lakosságnak, sőt a kilencedekre nézve is beleegyeznek, hogy azt érték szerinti árban, vagy természetben adják meg a jobbágyok. A robotnál Vásárhelyre nézve engedményt adnak, mert a törvényszerű, nagyobb megterhelhetés helyett megelégednek azzal, hogy a telkes jobbágyok az első négy évben robotváltság címén évi 12 frtot fizessenek, a zsellérek pedig 6—10 napszámot szolgáltassanak.²

Az ügy kielégítő megoldását az ügyfelek közti nagy eltéréseken kívül másféle közbejött nehézségek is hátráltatták. A Tisza áradása az egész határt elborítással fenyegette; már a nyár is beköszöntött, de az árviz nem tágitott. A belterületen több mint 600 ház összeomlott, mikor végre a vizek megtértek, akkor meg igen tartós szárazság köszöntött be, úgyhogy sem buza, sem széna nem ter- | 1770. mett. Még a jó tanácstól is megfosztották magukat a birák, mert derék papjoknak, Szőnyi Bénéjminnak, amiatt, hogy ez őket a városházánál elő-

¹ U. o. 2/a. cs., 2. sz., 10. cs.

² Csongrádm. lt.

fordult erkölcstelenségek miatt megróttá, röviden kiadták az utat. Az uradalmi tiszték a derekegyházi földesúri emeletes nagy kastély építkezésével foglalták el magokat és a vásárhelyieket, a földmérés pedig félbe szakadt, úgyhogy a pusztai területek

94. sz. Zay-cimer.¹

kiterjedése és felosztása mindekkorig nem volt meghatározva, sem előkészítve. Egyébként pedig az egész uradalom kérdése kockán állott, mert a báró Zayak régi adományleveleik alapján már évek óta pereltek Vásárhely és Szentés városok, Szegvár, Szentgyörgy, Derekegyház, Rárós, Ko-

¹ Siebmacher Wappenbuchja után.

pán cs stb. helyiségek s több Csongrád-, Kszolnok- és Nógrádmegyei birtokok tárgyában gr. Károlyi Antal s egyéb mostani tulajdonosok ellen s a per több főúr közbenjárására csak most fejeztetett be egyezséggel, mely szerint a Zayak lemondanak jogaikról, illetőleg perbeli ellenfeleikre ruházzák azokat 60000 r. frtért, melyből Károlyi 30000-et tartozik fizetni.¹ A földmérési beállott fennakadás azonban aggasztotta községünket, mert senki sem tudta, hol lesz az ő földje s e miatt a gazdasági teendőkben káros bizonytalanság és teljes határozatlanság állott be. A bírák ekkor, noha még az urbér rendezését megelőző megyei összeírások és tárgyalások sem sem voltak befejezve s maga a hely- | 1770. július tartótanács is csak ekkoriban adta ki módosításokkal az urbéri birtokosoknak szóló végrehajtási utasítást s a vármegyénkbe kirendelt biztos Andrási István sem volt kész az előzetes intézkedések megtételével s a további utasítások megadásával,² felsőbb helyen panaszt emeltek a földesuraság ellen, mint amely az urbárium végrehajtását húzza-halasztja. A helytartótanács tehát felhívta Károlyit, hogy a puszták felmérése miatt ne hátráltassa az urbárium foganatba vételét.³ Előbb azonban még sok vitás pontot kellett helyszini vizsgálat útján megvilágosítani, melyek az eddigi jobbágyi szolgálatokra, adózásokra, haszonvételekre, a pusztai legelő és nyomás használatára, a kilenced és egyéb terménybeli adózások értékére stb. vonatkoztak.

¹ Orsz. lt. Neo-reg. act. fasc. 1856. no 31. sub C (utóbbik helyen hiteles másolatban). A Zayak jogára nézve Neo-reg. acta fasc. 1099. no 28 (a történelmi jogalapok kimutatása). A kir. levélben foglalt s 1770. márc. 9-ről keltezett egyezséglevél a gr. Károlyi nemz. bp. ltrában, 35. fiók, 90. szám.

² Lásd ezeket a gr. Károlyi nemz. bp. ltrában.

³ Rendelet a város ltrában.

Nagy baj volt a közönségre nézve, amint a birák ez alkalommal a vármegye urai előtt vallották, hogy a városnak a földesurasággal kötött régi szerződésai a városházánál elvesztek, az uradalom által pedig nem adattak elő, úgyhogy azt, hogy a város szerződéses viszonyban állott a maga földesuraival, csak igen kevéssé lehetett bizonyítani. A birák azt vallották, hogy itt urbarium soha sem volt, mert amit 1756-ban Károlyi Ferenc beakart hozni, azt a város visszautasította, de az azóta szokásos jobbágyi haszonvételek és szolgáltatások felől sincsen semmi írott szer- | 1770. dec. 5. ződés.¹ Andrási ezután a megyei bizottság által az összeírók jelentéseinek s a községi előljárók újabb nyilatkozatainak tudomásul vétele után, melyek most a föld természetére és a szokásos elemi csapásokra vonatkoztak, megállapította, hogy Vásárhely, Szentés és Szegvár a föld termékenységeire való tekintetből az I-ső osztályba, Csongrád, Mindszent a nádasok sokasága és a közlekedési nehézségek miatt a másodikba, Algyő, Tápé pedig gyakori árvizek miatt a III-ik osztályba helyeztessenek. Az I-ső osztályban 26, a II-ikban 28, a III-ikban 30 hold számítotték egy telekbe.² A helytartótanács mindazáltal úgy hatá- | 1771. máj. 6. rozott, hogy az első osztályban 34, a másodiknál 36, a harmadiknál 38 hold vétessék s egy hold alatt annyi terület értődjék, amennyibe 2 pozsonyi mérőnyi vetőmag kivántatik. Majd néhány nap múlva a királynő nevében utasította a vármegyét arra is, hogy mivel a jobbágyok szabadköltözködési joggal bírók voltak, kik uraikkal szerződtek, kössenek

¹ A vizsgálati jkv 1770. nov. 23-ról a város és a megye ltraiban.

² Nemz. muz. ltra, Classificationes locorum stb. című kézirati mű, IV. kötet.

ezek a megye előtt állandó, méltányos és Ő felsége szándékainak megfelelő egyességeket földesuraikkal, melyek a megye gyűlése által vizsgáltassanak át és véleményes jelentés kíséretében hozzá küldesse- nek fel, amely földek és javadalmak eddig a község kezén voltak, hagyassanak ott ezután is, a kores- máltatást, minthogy a jobbágyoknak szállóik van- nak, Sz.mihálytól Sz.györgy napig gyakorolja a község, a kilencedre nézve a jobbágyok mondják ki, hogy természetben akarják-e megadni vagy áraban megváltani, legelőiket semmi szin alatt sem szabad megcsonkítani, sőt bővíteni kell, ha a jobbágyság állatainak nem elég; minthogy végre az összeírások szerint a községben feles számú zsellérek vannak, a lakosságot nem kell egy helyre összeszorítani, hanem megosz- latni és velök a határ különböző részein újabb községeket telepíttetni.¹

E királyi rendelet fényes bizonyítéka volt a kormány atyai indulatának a szegény jobbágyság iránt, mert ennek érdekeit védte a földesuri túl- kapások ellenében. A királyi biztos most már a vármegye két tisztviselőjét, Vörös András szolgál- birót és Kókai Mihály főbiztost oly utasítással küldte a városba, hogy a rendelet értelmében telje- sítsék itt az előzetes összeírásokat, azután hajtsák végre a királyné urbéri szabályzatát és készítsék el teljes hitelességgel az ezt magában foglaló tüzetes munkálatot, vagyis a város urbáriumát. A tisztviselők két évig dolgoztak a feladaton, s sze- mélyesen utána láttak mindennek. Így nev. Török uradalmi ügyész jelenlétében | 1771. aug. 6. megállapították, hogy a város határához és Károlyi tulajdonához a következő puszták tartoztak: Már-

¹ A helytartótanácsi rendelet a város levéltárában, Rvi. II. a) cs. 3. sz.

tély, Pörös- vagy Vöröskutas, Fecskés, Csomorkány, Szöllős, Tótkutas, Szent-erzsébet, Férged, felerészben, Rárós, Mágocs $\frac{2}{3}$ -részben, Ujváros $\frac{3}{4}$ -részben, Sámson, Gorsa, Batida, Rétkopáncs, Szentkirály és Körtvélyes, melyeket jobbára közös legelő, nádlás és zombékásás céljából használnak. A város belterülete 304 hold és ehez összesen 338 $\frac{1}{8}$ jobbágy telkek tartozik, ámbár az urbéri táblázat csak 296-t tüntet fel. A járandóságok, a száraz és híg testek mértékei, nádlás ügye rendben vannak. A kilencedért a jobbágyok váltságot akarnak fizetni. Legelő van bőven, korcsmáltatás, nádlás a szabályzat szerint történik, a szántás négyes, egyéb fuvarozás kettes fogattal teljesítetik. Férgeden és Ráróson a város közönségének 1000 kaszás rétje van, mely után teherviseléssel nem köteles, az eddig változó felki járandóságokat jövőre állandósítani lehet, stb. A küldöttek ezek után az urbéri szabályzat nyomtatott példányának üres helyeire bejegyezték a beírni valókat, erről a szöveg végén hitelesen bizonyítványt állítottak ki s az ily módon elkészített urbarium egyik példányát a városnak, másikát az uraságnak, harmadikát a vármegyének kiadták. Utóbbikat egész eljárásukról s az ügy állásáról tüzetesen értesítették.

Az uraság részéről kifogásoltatott, hogy a küldöttek a jobbágy telkek járulékai kiegészítésénél csupán a jobbágyok szóbeli vallomására voltak tekintettel, nem pedig a valóságban levő 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$ telkekre, hogy a telkek számához képest a legelő aránytalanul terjedelmes, melyet a jobbágyok barmainak ingyen átengedni nem lehet azért sem, mert abból a helytartótanács rendelkezése szerint külön községeket kell alakítani, a kilenced váltságába a bordézmát nem lehet beleérteni, mert ezt az uraság régtől fogva természetben szokta

szedni, s végezetre, hogy a tanyákon ültetett szőlők az összeírásból kihagyattak, pedig az uraságot azok után is bizonyos haszonvétel illeti.¹

Az ekkép' elkészült urbárium a legnagyobb fontosságu okirat a város életében, mely egész 1848-ig döntő befolyást gyakorolt annak minden külső-belső állapotára és fejlődésére. Minden jog, haszonvétel és szolgálat forrása és szabályozója a földesúr és a város közönségére nézve egyaránt. Nagyobb terjedelmű, rendszeres munkálat, körmönfont szabatosséggal, érthető világossággal, magyar nyelven kiadva, mely a jobbágyok és a földesúr egymáshoz való viszonyát, jogait és kötelelességeit minden képzelhető ügyben és eshetőségre előre meghatározta. Tulajdonképen a régibb, idevonatkozó törvények összegezése, magyarázata, kiegészítése, szerves egészbe foglalása, melyet a jobbágyok iránti teljes jóindulat sugalmazott és hatott át, hogy nekik a földesúri túlkapások és önkények ellen biztos oltalmul szolgáljon, s megélhetésükre és boldogulhatásukra nézve szilárd alapot nyújtson. Lényegesebb tartalma a fentebbieken kívül röviden a következő:

I. A jobbágy ház belső telke két hold legyen, külső pedig 34 hold szántóföld és 22 hold kaszáló, egy holdra két pozsonyi mérőt számítván.

II. A jobbágyok Sz. mihálytól Szt. györgynapig bort árulhatnak, marháik számára a földesúréival közös legelőt kapnak elegendő kiterjedésben.

III. A házhelyes jobbágy köteles a földesúrnak hetenként egy napot két marhával, szántáskor négygel, dolgozni, valamint a $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ házhelyesek és birtoknélküli zsellérek is aránylag kiszabott szolgálatot teljesíteni, vagyis robotolni,

¹ Veres és Kókai jelentések eljárásukról 1771. okt. 31. és 1772. ápr. 2-ről a gr. Károlyi nemz. bpesti ltrában.

*Hold Mező Vásárhely Városának
Földmérési Lakóinak* *Lra C*

URBARIOMA.

ELSŐ PUNCTOM

Jobbágy Ház-Helynek Mivoltáról.

§. I.

Mivel az Jobbágyoknak kötelefségeit, és minden Adozást az Jobbágy Helyeknek voltához, és Minéműségéhez köllentek fizetni, ezek pedig nem mindenütt egyarányolák; hanem az Határoknak Mivoltához, és azoknak egyéb házon Vételeihez, vagyis Fogyatozásihoz szükséges azokat alkalmaztatni: azért ezen *Hold Mező Vásárhely Városában* egy egész Jobbágy Ház-Helynek belső Fundusá, az az Ház-Helye, annak Udvara, fűdős, és veteményes kertye oly nagy, és téres Helyt foglallyon, a' minémű két Pofonyi Mérő Mag alá kívántatik, a' mennyivel pedig azon belső Fundus kissebbnek találatik, aztat a' külső szántó földökben, vagy Rétekben köllentik helyre hozni, ellenben a' mennyire két Pofonyi Mérőnél nagyobb léfzen, tehát az a' külső Appertinentiákban számláltásék; hanem ha csak oly kevésfel föllül halladná, hogy egy fertály Mérőnél többet nem tenne, az olyan Tsekélységet nem méltó Tekéntetben venni.

(a)

95. sz. A város urbariuma.

A város ltrából. (Felényire kisebbitve.)

ez utóbbiak évenként 12 napi kézimunkát végezni, s napszámért azon felül is dolgozni. A robot a jobbágyság tetszése szerint a megye jóváhagyása mellett pénzzel megváltható. A roboton felül évenként egyszer hosszú fuvar is kell teljesíteni, mely alatt két napi járás értendő. A jobbágy a maga szükségére való nádat ingyen vághat, de ezért tartozik az uraság számára is 40 kévét ingyen vágni és beszállítani. Tartozik továbbá az ártalmas vadakat irtani, vámot fizetni, utakat csinálni.

IV. Adóval tartozik földesúrnak egy házért 1 forinttal, egy telek földért 2 csirkével, 2 kappannal, 12 tojással, 1 itce vajjal, 30 egész telkes gazdák egy bornyúval, bizonyos esetekben konyhai élelmiszerekkel, egy pálinkafőző üstért két forinttal.

V. Kilenced fejében a jobbágy minden telek után 4 forint váltsággal tartozik, melyben a bányók utáni kilenced értéke is bennfoglaltatik. Kenderből és lenből külön ki kell adni a kilencedet, vagy e helyett hat fontra való fonást teljesíteni. Hasonlóképen külön kell megadni a kilencedet a borból és külön fizetni a hegyvámot.

VI. A földesúrnak joga van a magtalan jobbágyságok hagyatékához, övé a vadászat, madarászat és halászat joga is, valamint az italmérés is a maga fogadóiban egész éven át, úgyszintén a pálinka- és serfőzés, a vásárok és mészárszék joga is.

VII. A földesúr tartozik a jobbágy árvákról s ezek javairól gondoskodni. Ellenben tilos a gazdát cserélő jobbágy birtok értéke után tizedrészt szedni, a dohány, méz, viasz, vaj, len s egyéb termények adásvételét korlátozni, ámbár ezekre nézve őt elővételi jog (de nem monopólium) illeti, a végrehajtó közegeknek tartást vagy bárminémű díjat követelni, a jobbágy házhelyhez tartozó földeket elvenni, utóbbi csakis meg-

felelő minőségű és kiterjedésű földnek cserébe adása mellett szabad.

VIII. Birságot csak azok fizetnek, kiket törvény értelmében az úriszéken a vármegye bizonyosága mellett elmarasztalnak, — a föllebbezés fentartásával, más esetekben nem pénzre, sem testi büntetésre, hanem 1—3 napi kézimunkára, de nem nagy munkaidőben, ítéltesse a vétkesek; ha a fenyték javulást nem eredményezne, az egészséges parasztokra legfölbbe 24 pálcaütést lehet mérni, a gyöngébbeket pedig börtönnel és bőjtrel sujtani. Nem szabad az élőfákat bántani, fegyvert hordani és vadászebet tartani. A robotra meg nem jelenő 12 pálcára büntetetik. Tilos a községnek az uraság előzetes engedélye nélkül kölcsönt venni fel, új települőt befogadni, magánosoknak ingatlanokat adni, örökölni és cserélni.

IX. Birót a község választ az uraság hármass jelölése után, az uraság ellenőrzi annak számadását az országos adóról (pörció), hogy ezt igazságosan és lelkiismeretesen vessék ki, szedik be és számolják át a vármegyének. Jobbágyok és zsellérek egymásközti panaszát az uraság tisztje, a jobbágyok és az uraság tisztjei köztiüket a földesúr, a jobbágyok és földesúr köztiüket végre a vármegye orvosolja.¹

Bármily derék és jó intézkedés volt is azonban országos szempontból az úrbér rendezése, nálunk azzal sem a közönség, sem a földesuraság nem volt megelégedve. A közönség semmibe se vette a száma nélküli földesúri visszaélések országos eltörlését, mivel ilyenek nálunk azelőtt sem voltak, ellenben nagyon súlyosan megterhelve érezte magát a most

¹ Az egész munkálat eredeti aláírásokkal a város Itrarában. L. I. A nyomtatott szöveg Paulinál is, i. m. tom. 1. pars I—II. prg. 351—377.

rárótt új szolgáltatások (főleg a robot és a kilenced rendszeresítése) által, melyeket eddig ily mérvben nem viselt. A földesuraság pedig, mint láttuk, a telki járandóságok és a bordézma dolgában panaszkodott sérelmei felől, habár egyébként az urbárium vármegyei végrehajtásánál a maga részére is közreműködött annyivalinkább, mert sérelmeinek felsőbb helyre való fölterjesztését a vármegye megígérte.

Mikor az irott szabályzat gyakorlati foganatosítására került a sor : a birák ismételve | 1772. ápr. kérték földesurokat, hogy a köteles tartozások megváltása tárgyában lépjen velök egyezsége. Károlyi mindenekelőtt a földmérést akarta bevégeztetni.¹ Ezzel azonban lassan haladt a mérnök s ezért a kimérés is csak apránként és fokozatosan történhetett, még pedig akképen, hogy az uraság tisztjei a mérnökkel együtt előzetes hirdetmény szerint kimentek a mezőre s elkezdve a Kenyere felől az orosházi ut felé haladva, mértek mindenkinek földet, akinek vonómarhája volt. Ez maga is személyesen megjelent a helyszínén, akár volt azelőtt földje, akár nem;² akinek már korábban is volt szállásföldje vagy kútja, ennek birtokában meghagyatott, az újabb szántóföldet is lehetőségig annak végében kapta ki. Egyszerre azonban csak az történt, hogy a jobbágyok a kimért telkeket sem nálunk, sem Csongrádon nem akarták átvenni s ismét az általános egyezséget követelték. A tiszttartó az ellenszegülésről azonnal értesíté a királyi biztost, s kérte annak megtörését, | 1772. jun. 1. mert »ha a konok emberek még nem zaboláztatnak, még nagyobb kihágásokra fognak magoknak alkalmat keresni.« A földesúr, — így foly-

¹ V. ltr, Rvi. 2. a) cs., 5—6. sz.

² Vár. ltr, Rvi. 2. a) cs., 2. sz.

tatja a tisz, — atyailag érez jobbágyai iránt s kész velök egyezsége is lépni, de ezek vallomásai a »fundusokról oly hazugok és hibások, hogy azok alapján az uraság a maga méltányos jövedelmeinek alig egy harmadát kaphatná meg.« Mindazáltal az uraság beleegyezett abba, hogy a gazdák Vásárhelyen és Csongrádon őszi vetést telessenek s törvényes bizonyág mellett intette őket, hogy az úrbéri szabályozásnak ellene ne szegüljenek. Egszersmind példákkal világosította abbeli állítását, hogy az úrbéri összeírásba minő valótlanágokat irattak bele. Vásárhelyen többek közt öt gazda a használatukban lévő föld mennyiségét 332 holdra tette, ami valósággal 1665 volt. Hasonlóan jártak el a csongrádiak és szegváriak is.¹

Károlyi ily körülmények közt újabb összeírás elrendelését vitte keresztül, aminek azonban többen a jobbágyok közül ellenszegültek, sőt egy alkalommal lármát ütven, másokat is hasonló 1773. márc. magatartásra biztattak. A tisztek az izgága embe-
reket, kik Dajka György, Lázi János és Vékonny György szavaikra hallgattak, megcsapatták. Voltak, kik ekkor arra vállalkoztak, hogy az igazi urbáriumot elhozzák a királynőtől, mi célból a tanácstól igazolást kértek s imitt-amott összejöveteleket tartottak. A bírák, főbíró Kaszap Péter volt, a nyugtalanokat csendességre intik s lepirongatják, hogy »Ő excellentiáját fel ne ingereljük«,² maga a szolga-bíró pedig a nép előtt személyesen kinyilatkoztatta, hogy az itt szerkesztett urbárium az igazi, mely Ő felsége akaratát is magában foglalja. Szavai azonban nem találtak hitelre az elégedetleneknél s ezek csakhamar nyilvánosan szervezkedtek és panasz-

¹ A levél a gr. Károlyi család bp. levéltárában Vásárhely alatt.

² Vár. tjk., V. köt. 3. l.

leveleket intéztek Bécsbe a királynőhöz, melyet ez a helytartótanács hoz küldött le kihallgatások eszközése és véleményadás végett.¹

Természetes, hogy ezek után a nép a különben is eleitől fogva gyűlölt robotolást még kelletlenebbül teljesítette, valamint az is, hogy az uradalom a hanyagok ellenében az urbáiumi büntetésekhez sűrűn folyamodott, de engedékenységet is tanúsított, mivel a földmérés még most sem lévén bevégezve, a városiak kértére »különös kegyelemből« a robot helyett váltsággal is megelégedett, sőt ebből is elengedett két garast, úgy-hogy egy szekeres napszámért 6 garassal, egy gyalogért pedig 3 garassal eleget lehetett tenni. A város azonban ennyivel nem volt megelégedve, hanem hivatkozva az ez évi szárazság okozta terméketlenségre, az akkép megszabott robot váltságdíjnak és a 40 kéve nád dézmának még lejjebb szállítását, a széna dézmának és a zab hetednek pedig teljes elengedését kérte. Károlyi, nem nézve azt, hogy a kérvényezők a folyamodvány aljára magokat »taksás jobbágyoknak« irták, a széna dézma és a robot váltság kivételével ezt a kérelmet is teljesítette, csak az utóbbikra jegyzette meg, hogy előbb az úrbéri iratokat át kell vizsgálnia.²

Sváb jószágigazgató ezután csakhamar értesítette a grófot, hogy a földmérés | 1773. szept. 10. valahára véget ért. Most hát az egész uradalomban a vármegye helybenhagyásával, törvényes bizonyosság mellett véglegesen mindenkinek kijelölték a maga földjét. Az eredmény az uradalomra nézve igen kedvezőnek mutatkozott, mert a földesúri bir-

¹ A királynő rendelete Orsz. ltr, htt. osztály, Benigna mandata ex 1773. Sept.

² Vár, ltr, Rvi, 2. a) cs., 12. sz.

tok az újból alakított allódiális földeken kívül 1192 telekkel növekedett, ezenkívül volt a 83376 szekeres és 25952 gyalog napszám, melynek a vásárhelyiek körülbelül felét megváltották. Az uradalom azon fekvősegeit, melyeket azelőtt a községek használtak, mindenütt visszavette és saját kezelés alá helyezte, a kaszálók egy részére nézve is ez állott. Legnagyobb arányban szaporodott az uradalom fix bevétele Vásárhelyen. Itt vagy igen tehetősek, vagy igen szegények voltak a jobbágyok. Amazoknak sok barmaik voltak, melyek után ezentúl már nem kell adózniok, a terhek azért könnyen elviselhetőkké váltak. Utóbbiakon ellenben, kiknek 1—1½ telkők és kevés jószáguk volt, felszaporodott a teher, mert mostantul fogva, ha a robotnak felét váltják is meg, 18 frt 85 krt tartoztak fizetni, míg ezelőtt csak 5—8 frtot adtak. Az allódiális földeket ezelőtt a községek, vagy a hatalmasabb gazdák birták. Most ezekhez csatoltatt az egész kaszáló, melyet a város Földeák határáig birt, valamint a rárósi kaszáló egy része is. Ezen kívül az uraság szabad rendelkezésére maradt 9520 hold. Ide számítandók a Kenyere hidjánál levő föld, a derekegyházi út mellett 18 telek és a szikáncsi oldal, melyet birkalegelőnek használtak. Némely, az uraságnak esett, legelőket egyelőre meghagyattak a lakosság kezén.

Az uradalom községei mindenütt megnyugodtak az urbariumon, csak Vásárhelyen elégedetlenkedett a jobbágyság. Az első panaszos követtség eredmény nélkül tért haza. Most Vékony Gy. vette kezébe az ügyet, ki Dajkát és Lázit is magához vévén, újabb kérvénnyel utazott fel Bécsbe, hol egy titokzatos szélhámosnak, Páriz-Pápai Jánosnak, ki magát »királyi doktornak« irta, kerültek befolyása alá, ki ettől fogva az egész forrongásnak láthatatlan vezetője lett. A kérvényben a földek

hibás kiosztását s a felettebb terhes jobbágyi szolgálókat panaszolták. Ezentúl a szélhámós »doktor« értesítette az ügyek állásáról az itthoniakat s december elején ismét Bécsbe rendelte a szóvivő igazságkeresőket, hogy az újból készített »igazi urbariomot« átvegyék. A királynő, — írja Páriz-Pápai az itthoni elégteleneknek, — az »elmúlt 1773. évben anyai szívére vette az Holdmvásárhelynek az uraság némely tisztjeiktől és vélek enyelkedő hamis biráktul kiszármazott csalárd hatalmasságot.« Dajka (kit a birák amiatt, hogy hol Makón, hol Vásárhelyen lakott, birtoka azonban sehol sem volt, csak »csavargónak« irtak), Lázi és Vékony ezután, hogy »az országban való hamis urbariom folyása meggátoltassék«, Bécsben felkeresték és megvizsgálták »az urbariomokat, hogy . . . mely királynak az kegyes neve és pecsétje alatt eresztettek ki«, s ez uton nyomára jöttek a hamisságnak. »József császári urunk« előtt »anyai nyelvünkön« elbeszítették »siralmas kenyeröket« (vagyis, hogy őket az uraság kegyetlenül bünteti, birságolja, földjeiktől is megfosztja) s már a vármegyére Jan. 14. ki is adatott »a jelentés«, melynek »okos mestere« »az helységben született bujdosó« Vékony György. Ne féljenek tehát ezentúl »az agyarkodó tisztektől és az hamis birák hatalmától«, mert a »szegin község az igaz birák szárnya alatt már meg fog nyugodni«, kik a mostani birákat »vasban Bécsbe tudják hozatni«, mit csak azért is megérdemelnék, mivelhogy a hamis urbarium első pontjának 2. §-ban az áll, hogy: »külső appertinenciákból pedig egy-egy egész jobbágy házhelyhez 34 hold szántóföld, minden egy holdban 2 pozsonyi mérőt számlálván és réthaszon 2 kaszálóra való adatik, mivel esztendőnként egyszer kaszáltatik. . . . De nem adatott, hanem az tömlőben elmérettetett és az vetések után husszal megkaszáltatott, de csak az birák garma-

dájában ment és az apostoli királynak az pajtája üresen maradt.«¹ Páriz-Pápai nemsokára a bírákhoz is irt levelet, melyben inti őket és az uradalmi tiszteket, hogy mivel a fölségnek »tudtával vannak már a haza és a szegény nép pusztulását okozó hatalmaskodásaik, vigyázzanak tehát magukra« és ne nyomorgassák tovább a népet, mert »a királyi csapás sulyát rövid nap alatt magukra várhatják.« Pár hét mulva pedig »a csongrádmegyei előljáróságot« is értesíté, hogy Ő felsége előtt tudva van már, hogy a nemesek és megyei tisztviselők mikép bánnak a jobbágyokkal és ezek vagyonaival, »királyi rendelettel« parancsolja tehát Károlyi megbízásából is, hogy azokat többé sa nyargatni ne merészeljék. | 1774. jan. 30.

Nemsokára a három népvezér újabb kihallgatáson volt a királynő előtt, hazaérkezvén | máj. 27. pedig elhíresztelte, hogy az úr dolgát csak »a nép megrontására« törekvő megyei tisztviselők tették belé az új urbáriumba. Bármily nyilvánvaló volt is az értelmesebbek előtt az »udvari doktor« szédelgése, de mivel végcélja, a nép terheinek könnyítése, ennek óhajaival találkozott: azért üzenetei és levelei is a szegénység lelkéig hatottak, s ennek elégtelenségét és makacsságát még inkább felcsigázták.

Ily körülmények közt nem csoda, hogyha az uraság gazdálkodásában sok kár és hátramaradás esett, mivelhogy az úr dolgára többé senki sem akart menni.² A vármegye, hogy a további izgatásoknak elejét vegye, a január 11-diki kihallgatáson volt népvezéreket hazatértök közben a vásárhelyi bíró közbejöttével elfogatta, megcsapatta s Szegváron valameddig raboskodtatta, de azután

¹ Páriz-Pápai tudósítása a néphez.

² Krecsmári inspektor egykoru jelentései a f. úrhoz a gr. Károlyi nemz. bpesti Itrban.

ismét szabadon eresztette,¹ az urbarium ügyét az egész közönségnek megmagyaráztatta, május 18. a népet pedig engedelmességre és csendességre intette. A helytartótanács, amint a panaszokról értesült, azonnal vizsgálatot rendelt² s 1774. jan. 21. februárban már a szolgabíró nyomozta itt, hogy a földesúr igaztalanul-terheli-e a szegénységet s a bíráknak van-e részök a fölségkérvény szerkesztésében és a forrongás szításában? Mindkét kérdésre tagadó vallomásokat kapott; a vizsgálat azonban nem terjedt ki mindazon pontok kutatására, melyeket a htt. rendelt, különösen nem az izgatók megcsapatására,³ ámbár a fölterjesztésben azt elismerte.

A háborgás ezután is tovább tartott. Május 29-én a templomból kijövő nagy sokaság előtt a »jött-ment csavargó«, Dajka lépett a hirdető székbe, felolvasta s lázító szavakkal magyarázta Páriz-Pápai levelét az »új urbárium« leküldéséről. Mire a felbőszült nép, nem hajtva a szolgabíró csillapító szavaira, szitkok közt követelte az új urbárium kiadását. A bíró csak nagynehezen tudta megértetni vele, hogy a városházához ilyen rendelet nem érkezett stb. A nép ekkor eloszlott, de nem-sokára még erőszakosabban lépett fel. Értesülvén ugyanis, hogy az alispán több tisztviselővel együtt Vásárhelyen időzik, Dajka és Lázi jun. 1. vezetésök alatt ismét a városháza ablakai alá, a piacra tódult s kívánta, hogy a megyei tisztviselők menjenek ki közéjük, hogy bajaikat előadhassák. A tisztviselők némi vonakodás után engedtek. Lo-

¹ Páriz-Pápai levele 1774. jun. 2-ről a város levéltárában. A vármegye ítélete a zendülők ügyében u. o.

² A htt. rendelete az Orsz. Itrban, hti oszt. Benigna mand. ex 1777. Jan.

³ A vizsgálat jkve Csongrádm. Itrában.

vász István alispán beszédbe kezdett, hogy a népet az urbárium ügyében felvilágosítsa, de beszédébe káromló és becstelen szavakkal bele kiáltottak. Dajka pedig előlépvén, egyenesen azt követelte, hogy neki az új urbáriumot adják elő, mert a régi »csak s . . . gtörlőnek való«, ők annak nem engedelmeskednek s addig nem nyugosznak, míg a város vissza nem nyeri »régi szabadságát«. A hivatali tekintély ily csúf megsértése miatt azt határozta a tanács, hogy a fő izgatók zárattassanak le; de mikor evégből a vármegye katonái Dajkát megragadták s el akarták vezetni, a nép a tisztviselőkre rohant, különösen az alispánt megtaszította, majd hajánál fogva rángatta és meghuzgálta, úgyhogy csak a főbíró és a megyei hajdúk szabadították meg a dühös tömeg kezeiből.¹

A vármegye rögtön jelentést tett felső helyre az esetről, fájdalmasan jegyezvén meg, hogy ide vezet az, mikor odafenn az izgatókat legyezgetik, ahelyett, hogy őket 5—10 évre lezáratnák, vagy kivégeznék. Most már a láng annyira elharapódzott, hogy a megye többé nem képes eloltani, mert ha az elfogatásokat folytatja, a nép feltöri a börtönöket és kiszabadítja a rabokat s a hivatali működésökben eljáró tisztviselőknek élete is veszélyeztetve van. Kéri tehát a helytartótanács segítségét a zendülők megfékezése végett.²

Az ekkép vérszemet kapott nép sem állott meg féluton, hanem csakhamar az anárkhia felé közeledett. Az elégületlenek többé nem titkosan, éjjel, hanem egész nyilvánosan, nappal gyüleseztek a tisztviselők ellen. A bírák hiába intették jan. 29.

¹ A vme felterjesztései s ítéletei és Krecsmári levele jun. 6-ról a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában, 36. fiók, 13. sz.

² A felterjesztés i. h. és sz. a., nemkülönben Csongr. m, Itrban XXIX. 1, 4, 5. sz.

a lakosságot, hogy csendességben maradjon, a földesúrnak, vármegyének és az előljáróságnak szót fogadjon, hogy »a város megmaradhasson s Ő fel-sége kegyelmét« megnyerhesse. A nép ismét gyűjtést rendezett (ennek eredménye most 301 frt lett) s az igazságkereső szóvivőket újra Bécsbe küldte, hogy »a város közönsége« nevében panaszolják fel az elfogatást. Még utlevelet is kért a tanácstól a követek részére, de, természetesen, nem kapott.

A htt. a paszlevelet azzal küldte le a | jun. 14. megyére, hogy az elfogatásokról s arról, hogy mi-ben áll az úrbéri szabályozás ügye, s van-e való-sággal valami érvényes szerződés a földesurasággal vagy nincs? — azonnal tegyen jelentést.¹ Párizz-Pápai ezalatt Dajka által a helyben állomásozó modenai ezred őrnagyához küldött levelet, mely-ben felhívja, hogy a vásárhelyi népet az előljáró-ság és a földesúri tisztek önkénye ellen védelmezze meg addig is, míg igazságos ügyöket rendezik. más levelekben pedig a birákat és a vármegyét intette, hogy javuljanak meg s ne sanyargassák tovább a népet. Ezenkívül az egész jobbagysághoz is levelet intézett, melyet Dajka istenitiztelet után olvasott fel a nép előtt, melyben az új urbá- | 1774. jul. 10. rium mielőbbi leküldését igéri, eleve is közli ennek néhány pontját, egyszersmind a birák és esküdtek elkergetését ajánlja. A nép azonban nem ment ennyire, hanem újabb és népesebb követséget kül-dött ismét Bécsbe, halálos fenyegetések közt kény-szerítvén a birákat, esküdteket és szolgabirót, hogy a kiküldötteknek utlevelet adjanak. Ezek Bécsbe érvén, a fennidőző Vékonnnyal és Párizz-Pá-paival tanácskoztak. Utóbbik ismét levelet irt a vármegyére, az alispánt huncutnak nevezvén s

¹ A htt. leirata Csongrádm. Itrában, az 1774. jul. 1-sei iratok közt.

azzal fenyegetőzvé, hogy az egész Tisza menti jobbágságot fellázítják s fegyveres háborúra szólítják.¹ Pár hét múlva a templom kerítésében a jegyző újra felszólítja a népet, hogy álljanak ki valahára kaszálni a városnak. Lázi közbeszólott, hogy: »Kendtek az oka«, t. i. a birák, »hogy nincs szénája a városnak«, mivel néhány kazallal eladtak. A jegyző: »Ne hallgassanak ennek az akasztófalónak a szavára.« Lázi e címet azonnal visszaadta jegyzőnek.

Most már teljes volt az anarkhia. A tanács ily helyzetben Kaszap főbirót, Báthori törvénybirót és Nyéki István jegyzőt nagyszámu aláírással ellátott kérvénnyel Bécsbe küldte, feltárni az itteni fenyegető helyzetet, ellensúlyozni az izgatók működését, kik már »annyira felbujtották a népet Ó felsége, urbárioma és az előljáróságok« ellen, hogy egyáltalában vége minden engedelmességnek. Ekkor aztán a helytartótanács is más szemmel nézte a mozgalmat, elveszíté türelmét s erélyesebb eljárásra szánta el magát. Elsőben ugyan szemrehányásokkal illette a vármegyét, 1774. jul. 18. hogy korábbi meghagyásainak nem tett kellően eleget, de egyszersmind a Fölség nevében parancsot adott a beszállásolt katonaságnak, hogy nyújtson segédkezet az igazságkeresők elfogdosásában s kísérje őket a szegedi várba, Andrási hormánybízost pedig utasította, hogy rögtön Vásárhelyre menvén, hallgassa ki nemcsak a tanácsot és az uradalmat, hanem a népet is a felmerült úrbéri panaszokra nézve s mielőbb tegyen véleményes jelentést ezek felől. Negyednapra azután utasította a megyét, hogy a derekegyházi robotos utak ügyét is vizsgálja meg s mivel Vásárhelyen a jobbágy telkek száma »hallatlan módra« felszapo-

¹ A vármegye ítéletében i. h.

rodott, az ily esetre kiadott felsőbb utasítást hajtja végre.

A vármegye ennek következtében megállapította, hogy az uraság tisztjei a derekegyházi fuvarozásnál csakugyan visszaéléseket követtek el, a jobbágyokat szabályellenesen terhelik, a hosszú utat sem az urbárium szerint számítják be, a három darab jószággal végeztetett munkát kettőnek veszik, s a lóháton tett robotos kiküldetéseket egyszerűen gyalogosnak számítják. Egyszermind azonnal intézkedett e sérelmek orvoslása felől. Minden egyes panaszkozó jobbágyot külön-külön ki- |aug. kihallgatott s a szintén jelenlevő Krecsmárral azok ügyét eligazította, a várostól pedig nyilatkozatot vett ki, hogy az uraság ellen semmi egyéb panasza sincsen. Egyidejűleg azonban egy rakás lázongót is elfogatott és Szegedre kísértetett. A népvézerek ismét Bécsbe osontak, hol azonban csakhamar kézrekerítették őket s szintén Szegedre kísértették.¹ Páriz-Pápainak sikerült menekülnie, de rejtekhelyéből újra kezdte a fenyegető levelek írását.

Két hónapig tartott ilyenformán a vizsgálat, az elégtételadás és az ítélethozatal, melylyel midőn a vármegye beszámol a helytartótanácsnak, tudatja azt is, hogy Lázi börtönéből megszökött s köröztetését kéri. Az ítélet megokolásánál hivatkozott arra, hogy 1753-ban már volt ilyenforma lázadás e városban s a mostani zendülők jobbára az előbbieik fiai, testvérei, sőt egy köztök amabban is tetteleg részt vett. Nagyon kéri, vegyék odafenn figyelembe ezt a körülményt, mert kívánatos, hogy az itteni nép lázongó természete kiirtassék. Az ítéletben Páriz-Pápaira, Dajkára, Lázira, Vékonyra és Borkára, ki az alispán hájába először kapott bele s a zendülőket pénzelte is, ha-

¹ Csongrád megye lt. XXIX: 44. szám.

lált kértek, a többi tizenhat vádlott ügyét a törvényszékre találták bizandónak.

Őszre kelve azonban világosan kitűnt, hogy voltaképen a város hivatalos körei sincsenek megelégedve a dolgok új rendével s ebbeli panaszait a lakossággal egyetértve, Andrásinak be is nyújtották. Kifogásolják nevezetesen, | 1774. okt. 29, 30. hogy az uraság igen nagy és sok területet elvett a lakosságtól (Ujváros, Tompahát, Kéktóhát, Sámson, Batida, Rétkopáncs, Kingéc, Földvár, Mártély, Szikáncs nagyrésze), a marhák után 17 krajcár adót szed, a maradványföldeket idegeneknek adja bérbe, szűken mérte ki a jobbágyok földeit s durván elutasította az e miatt felszólalókat, a birák választásánál pedig az uradalmi tisztek megvesztegettetni engedik magokat. András a vármegye törvényszéke elé utasította a panaszokat, hol az uradalom ezek alytalanságát kimutatta, sőt a tisztek a méltatlan rágalmaszást elégtételt is kívántak.¹ Sváb Kristóf ekkor tüzetes vizsgálatot tartatott s kimutatásokat készítettett arra nézve, hogy az urbáriumból micsoda haszna és kárai vannak külön a városnak s külön az uradalomnak? Ezen kívül koronként értesítette urát a vármegye, a törvényszék és a királyi biztos eljárásairól, a forrongás állapotáról s maga is kihallgatta a rabokat. Különösen akarta tudni, hogy ezeknek volt-e a tanácstól megbizásuk? amit azok tagadtak. »Ugy látszik«, — írja, — »hogy kitanították őket, Makacsságukból mit sem engednek.« Panaszkodnak is a birákra. Ő felségéhez akarnak folyamodni a mostani sok szolgálat ellen s követelik, hogy az egész határt úgy használhassák, mint régen. A kormánybiztos is sokalja a földesúr jövedelmét, de szándékát még most nem lehet kivenni.

¹ Városi ltr, Rvi. 10. cs.

A vármegye ezután végzést hozott, hogy a vásárhelyiek az úrbéri szolgálatoakat és fizetéseket pontosan teljesítsék, amit már előbb a királyi biztos is parancsolt: de a lakos-1774. nov. 4.ság csak kelletlenül engedelmeskedett, az elégületlenek pedig titkon Albert István személyében ismét követet küldöttek Bécsbe, ki aztán innét értesítette párthiveit, hogy a királynő kérvényüket személyesen elfogadta, habár később ki is utasították a császári székvárosból, de ők a kancelláriától útlevelet kértek. Legyenek jó reménységben az otthoniak, mert »a commissio Pozsonyból leérkezik« stb.¹ Andrásihoz is mentek »a város közönsége« nevében.

Végre Károlyi is szükségesnek látta, hogy a kancellárnak egyenest írjon. Elmondja, hogy ő ezelőtt minő szerződés szerint birta a várost, mikép hagyta helyben az urbáriumot a vármegye is, minő előnyök haramolnak abból a városra s hogy ennek semmi oka sincs a lázongásra, de a nép hajlandó erre. Azonban az elégedetleneket nem lehetett egyhamar lecsendesíteni, mert újabb súlyos feljelentéseket tettek a bírák, az uradalom és a vármegyei tisztek ellen: de miután az irat szerzői magokat megnevezni nem akarták, a biztos azt figyelembe sem vette. E helyett a bírák és több közrendű lakosok vallomásaiból megállapítja, hogy a jobbágyság minő határrészeket és pusztákat kapott birtokába és haszonbérbe s mikép áll a maradványföldek ügye? Majd az év vége felé a helytartótanács előtt tette meg a maga hivatalos jelentését az itteni állapotok felől, mely szerint a földesúr itteni jobbágyaival az urbárium szerint jogosan és méltányosan bánt el, a maradványföldek s a legelők ügyében

¹ Albert levele Csongrádm. Itrban az 1774. aug. 31-iki gyűlés iratai közt, 44. sz. a.

sem tehető alapos kifogás. Hasonló értelmű fölterjesztést tett a vármegye is, kiemelve, hogy az elégtelenségre és a zendülésre semmi jogtalan sérelem sem adott okot, hanem az egész csupán néhány dologtalan izgató műve, kik az urbárium felől azt a hirt költötték, hogy az nem az igazi: most pedig kéri oda hatni Ő felségénél, hogy a vakmerő bűnösök mielőbb elvegyék büntetésüket, a megkárosított földesuraság és a megsértett megyei tisztviselők pedig teljes elégtételt nyerjenek.

Az ítélet kimondására csakugyan szükség is volt már. A földesúr alig kapott valami hasznot jobbágyságai után. A megyéhez a vásárhelyi asszonyok adtak be kérvényt, mely szerint a férfiak egyrésze börtönben sanyarog, más része a büntetéstől való féltében elmenekült a városból s így nincs, ki a munkát végezze, robotoljon s adót fizessen. Kérik azért a kegyetlen hájsza megszüntetését, különben kénytelenek lesznek tömegesen Ő felsége előtt panaszt tenni. Ebben azonban már megelőzte őket valaki, mert a helytartótanács épen kérdést intézett a megyéhez, hogy 1774. dec. 2. miért kínozzák oly kegyetlenül a zendülőket?¹

Végre négy hó múltán legfelsőbb helyen is elkészültek az ítélettel s a helytartótanács értesítette a vármegyét, hogy a királynő a 1775. márc. 2. maga elhatározásával, a lázadás fejeire törvényszerűen kimondott halálbüntetést elengedvén, Dajkát 5, Vékonyt 4, Borkát 3, Páriz-Pápaif 2 évi, 15 pálcaütéssel súlyosbitandó börtönre ítéli, mely időt ezek a szegedi várban teljesítendő közmunkával fognak kitölteni. A többi vétkesek négy hetet kapnak. Ez ítélet, hogy »a város nyugtalan

¹ A helytartótanács leirata, Csongrádm. levéltárában, XXX., 20. sz.

lakosai . . . efféle gazoknak többé hitelt ne adjanak«, a város piacán mielőbb kifüggesztendő. Egyébként a zendülők büntetésök kiállása után a megye és a város határából száműzettesenek. Az újabbán Bécsbe ment követek, s ezek közt Lázi, elfogatása és Szegedre kísértetése megígértetett.

Hátra volt még a legfőbb és a legnehezebb feladat, t. i. a város és a földesúr közti úrbéri viszony tüzetesebb szabályozása. Ez általában sokalta az egy telekre számított 56 holdat s még inkább a legelőt, mely az uradalom régi pusztáit foglalta magában, sajnálta a zavargás okozta károsodást is s ezért elégtételt kívánt. A robot megváltása tárgyában már szerződésre lépett egy évre egyes jobbágyokkal, de ez nem kellett a népnek, habár a vármegye is helybenhagyta. Most hát a város újból kérte a földesurat, hogy lépjen ő vele egyezsége, biztosítván föltétlen engedelmességéről, hódolatáról s arról, hogy a mozgalom nem az ő műve volt. Az egyezés érdekében rimánkodva kérte Andrási közbenjárását is, hogy a szántóföld és a legelő meg ne szűküljön s ne osztassanak újból fel a szállások is.

Az ügy elintézése azonban a közönség ellenszegülésén tört meg. Andrási kívánta a biráktól, hogy a néppel egyetértően járjanak el. Ez azonban nem hallgatott a birákra s mikor tanácskozáásra hívták, nem jelent meg, mert a szegedi raboktól azt az izenetet vette, hogy ne tárgyaljanak a birákkal. Végre a helytartótanács rendeletet küldött le, hogy a jobbágyok és földesúr | 1775. márc. 9. közti viszonyok és kötelezettségek szabályozása tárgyában, a korábbi állapotnak figyelembe vételével, az új urbárium szerint állandó szerződés kötessék, melyben a semmi nélkül való zsellérek is, kik itt nagyobb számmal vannak, a telkes zsellérek közé soroltassanak, a maradványföldek is nekik,

vagy az ujonan ide telepítendő jobbágyoknak adassanak használatra, a lakosságtól elvont puszták pedig mindenestre adassanak vissza. Ha pedig ilyen szerződés létre nem jöhetne, a királyi biztos és a megyei tisztikar készítsenek az úrbér rendezése tárgyában tervezetet, terjesszék azt fel a helytartótanácshoz, addig pedig hagyassék meg a jobbágy-ság a tényleges állapotban. A legelőtaksát az úriszék szabja meg s felülvizsgálatra szintén oda terjesszék fel. A megyei tisztikar sérelme odafenn nem orvosolható, a főispán intézkedik e részben. Az uradalmi tiszték elleni panaszok pedig az ügyfelek meghallgatásával a királyi biztos által intéztessenek el.¹

A dolgok ilyenén elrendezésével azonban, mely szemmel láthatóan kedvezett a jobbágyságnak, az ügyfelek egyáltalán nem voltak megelégedve. A vármegye, mely semmi elégtételt sem kapott megáláztatásáért, nem akarta hagyni a maga tekintélyét; az uraságra nézve pedig nagy haszonélvezetnek elvesztéséről volt szó, melybe az csak kellenül nyugodhatott bele. Különben meg volt afelől győződve, hogy a követelt szerződés nem szólhat örök időkre s nem is fektethető a régi állapotra, Ujvárost és Sámson, melyek mindig az ő használatában voltak, nem lesz köteles kibocsátni abból, a zselléreknek földdel való ellátása pedig nem lesz foganatosítható, mert sokan vannak, kik el sem fogadják a földet, csakhogy ne kelljen attól robotolniok.²

A királyi biztos most intézkedett a rendelet kihirdetéséről (még a fogoly népvézérekkel is kö-

¹ A végzés eredetiben Csongrádm. It., másolatban a gr. Károlyi n. bp. ltrban és a város ltrában, Rvi. 26. cs., 6. szám.

² A megye és a földesuraság nyilatkozataik a htt. rendeletére a gr. Károlyi n. bp. ltrban.

zöltette) és végrehajtásáról; s e részben a szükséges utasításokat minden irányban meg- 1775. aug. 31. adta. Maga elnökölt, mikor a vármegye a végrehajtás céljából városunkba kiszállott. A vármegye azonban az uradalom felé hajlott s úgy határozott, hogy a lakosságnak több légelőhöz nincsen joga. Az úriszék pedig a zselléreket, cselédeket és pásztorokat eltiltotta attól, hogy barmaikat a legelőre díjtalanul küldjék, mivelhogy az csak a telkes jobbágyoknak engedhető meg. Andrási legalább azt kötötte lelkőkre az uradalmi tiszteknek, hogy a néppel emberségesen bánjanak s fenyegetődzésekkel és visszatorlásokkal okot ne szolgáltatassanak arra, hogy Ő felsége velők ismét foglalkozzék. A szerződés aztán a vármegye helybenhagyásával nem sokára el is készült,¹ de a Szegedről hazakerült népvezérek izgatták a jobbágyokat s ezek újra követelték »Ő felsége igaz urbáriumát«, mert amit használnak, hamis, »a kontraktusnak nincs ideje«, »az urak elvesztették az eszközöket s megbóduáltak« steff.² Robotra pedig nem mentek s az uraságnak nem fizettek. A helytartótanács ekkor megparancsolja a vármegyének, 1775. okt. 30. hogy az ujabban elfogott 15 kolompos közül a nyolc nagyobb vétkest a vármegyéből számüzzé s üresen maradó házaikba és telkeikbe más békeszerető jobbágyokat telepítsen. Egyszersmint értesíti afelől, hogy az elégületlenek követeli, ha Bécsbe fölmennek, ott le fognak tartóztatni, vasra veretni s Szegedre kísértetni,³ stb. A nép-túrte, amit vele tettek, de egyszersmint fenhangon beszélte, hogy »a városból kihajtott« emberek még vissza fognak térni, mindez csak próba, ami Ő felségének nincs

¹ Csongrádm. It., XXX., 3, 22, 26.

² Vár. tanács jkv, V., 61.

³ A htt. rendelete a gr. Károlyi n. bp. Itrban, 36. fiók, 14. sz. és Csongrádm. It., XXX., 13.

hírével, Andrásinak sem kell hinni, mert őt is csak az urak tették ide, steff.

Minthogy pedig a jobbágyok | 1776. dec. 23. panaszaiakkal tovább is ostromolták a legfelsőbb helyeket, a kormány nem kerülhette el, hogy az ügy érdemével tüzetesen is ne foglalkozzék, a királynő megbízásából tehát ítéletet hozott a peres ügyben s a vármegye határozata alapján tüzetesen rendezte az urbarium ügyét ismét nyilvánvaló jóakarattal, sőt kedvezéssel a jobbágyok iránt.

E szerint az 1173³/₈ telken felül eső s az uradalmi majorság részére fenntartott 186⁴/₈ telek is a lakosságnak osztandó ki, a legelőket sem szabad szűkebbre venni, hanem mostani kiterjedésekben kell meghagyni a közönségnél, Ujváros, Tompáhát, Kéktóhát, Sámson és Nagyhajlás, Batida, Rétkopáncs, Kingéc, Szikáncs, Földvár, Mártély is azt illeti, hacsak az elsőkre nézve az uraság be nem bizonyítja, hogy azokat már azelőtt is ő használta. A telkes jobbágyok barmaik után pusztai legelőért nem fizetnek, de a házas zsellérek sem, kik t. i. a közlegelőkön kívül a pusztára is hajtanak jószágot, azért az úriszéknek és a megyei törvényszéknek ezeket bérfizetésre kötelező ítélete feloldatik, annyival inkább, mert e zselléreket is telkes jobbágyokká kell tenni. Az uradalom tehát az ezektől beszédett díjakat fizesse vissza, adjon a város közönségének a tőle elvett férgedi kaszáló helyett is más, 1210 kaszásra szóló kaszálót, a kistói nádló-rétet pedig adja vissza a lakosságnak ellenszolgálat mellett. Egyéb pontokra nézve, ide értve az előfogatozást és a katonaszállásolást is, az úriszék rendelkezései helybenhagyatnak. Habár a lakosság a földesúrral állandó szerződésre nem akar lépni, annak tervét a vármegye a kormánybirtossal együtt három hó alatt készítse el s terjessze fel. Minthogy végre a

városban 6—10 telkes jobbágyok is vannak, kiknek földei még a szántóföldbeli és legelői járandóságokkal is növekednek s minthogy a lakosság annak idején azért kapott ily sok földet, hogy szaporodjék: legyen gondja a vármegyének arra, hogy a népesség s ezzel együtt a teherviselési képesség jövőre jobban gyarapodjék.¹

Az intézmény, bár némely lényeges pontokra nem terjeszkedett ki s szövege több helyt ingadozó, igen nagy fontosságot nyert a város történetében. Többször hivatkozott arra a lakosság, mikor a maga jogait az uradalom ellenében oltalmazta. Vele a hosszú per befejeződött ugyan, de a lakosság elégtelensége nem csillapodott le, bár az uraság a maradványföldeket a jobbágyok közt kiosztotta,² a náddézmát leszállította s 1777. jan. egyébként is adományaival kedvében járt a városnak. Tehát a vármegyéhez leírt, hogy a végzést hajtsa végre, de egyszersmind az újabb panaszokat is megvizsgálta.³ Nemsokára azonban újabb végzést adott ki, mely a két évvel 1778. febr. 25. előbb hozott ítéletet jó részben módosította és illosoriussá tette,⁴ noha más oldal- 1778. dec. 14. ről meghagyta, hogy a pusztákra a korábbi rendelet szerint új községeket telepít- 1778. dec. 14. sen a földesúr, minek ez akkép' tett eleget, hogy a belterület Loger és Lakhat részeibe, bár azok víznek kitett mély fekvések miatt emberi lakásra

¹ A helytartótanácsi intézmény a város Itrában, Rvi. L.—2. sorsz. és 10. cs., 67, 196. sz. — 2. a. cs., 2. szám. Közgyűlési jkv 1839. nov. 18., nemkülönben Csongrádm. It., 1771. febr. 25. Közgyűl. jk. 22. sz. és a gr. Károlyi n. bpesti Itrában.

² Sz. birói bizonyítvány erről a hmvásárhelyi főgymn. irattárában a Kaszap-féle iratok közt.

³ Csongr. m. It., XXXII. cs., 22. sz.

⁴ L. a városi It., Rvi. 2 a. cs., 2. sz.

nem voltak alkalmasok, másunnét hozott jobb-
ágyoknak házhelyeket osztatott ki, amivel a Káro-
lyiak régi vágya is, a katolikus népesség erősítése,
teljesedésbe ment. De az örökös szerződés nem
jött soha létre. A legtöbb kedvezményt az új tele-
pések kapták, kiknek bevándorlása több éven át
tartott s kiket a robot alól is fölmentettek.